

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Rosyjska procedura cywilna w pracach sekcji postępowania cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej II RP na przykładzie projektu "Tytułu o dowodach" J. J. Litauera

Author: Anna Stawarska-Rippel

Citation style: Stawarska-Rippel Anna. (2010). Rosyjska procedura cywilna w pracach sekcji postępowania cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej II RP na przykładzie projektu "Tytułu o dowodach" J. J. Litauera. "Z Dziejów Prawa" (T. 3 (2010), s. 79-91).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

ANNA STAWARSKA-RIPPEL

Rosyjska procedura cywilna w pracach sekcji postępowania cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej II RP na przykładzie projektu „Tytułu o dowodach” J.J. Litauera

Reforma sądowa z rosyjskim językiem urzędowym, przeprowadzona w 1876 r. w wyniku upadku powstania styczniowego, polegała na wprowadzeniu do Kongresówki rosyjskich ustaw sądowych z 20 listopada 1864 r. Jej cel, którym było ściślejsze zjednoczenie Kongresówki z cesarstwem — określał ukaz carski z 19 lutego (3 marca) 1875 r.¹ W wyniku reformy od 1 (13) lipca 1876 r. zaczęły obowiązywać: rosyjska organizacja sądów, ustawa postępowania karnego, ustawa postępowania cywilnego i ustawa notarialna. Z wyjątkiem ustawy notarialnej z 1866 r.², wymienione ustawy zwane były — od daty wydania ukazu cesarza Aleksandra II — ustawami z 20 listopada 1864 r. Później nazywano je ustawami cesarza Aleksandra II³.

System prawny Rosji, po szeroko zakrojonych reformach przeprowadzonych z inicjatywy Aleksandra II, był częścią zachodniej kultury prawnej i czerpał z tradycji prawnej kontynentalnej Europy. Aleksander II wydał manifest, w którym sprecyzował cel zapowiadanej reformy, a mianowicie, że w sądach powinna sprawować rządy idea sprawiedliwości. 20 listopada 1864 r. car podsumował reformę sądownictwa, twierdząc, że dąży ona do zaprowadzenia w Ro-

---

¹ *Encyklopedia prawa obowiązującego w Polsce*. Red. A. Peretiatkowicz. Cz. 5: *Zarys ustroju sądownictwa i postępowania cywilnego*. Poznań 1926, s. 4.

² D. Malec: *Dzieje notariatu polskiego*. Kraków 2007, s. 77—85.

³ *Encyklopedia prawa obowiązującego w Polsce...*, s. 4.

sji usprawnienia procedury, sprawiedliwości postępowania, obiektywizmu wymiaru sprawiedliwości we wszystkich sprawach, by wzmóc sądowy autorytet, dać sądom właściwą niezależność, co utrwali w społeczeństwie szacunek do prawa⁴.

Mimo ogromnego postępu w zakresie ukształtowania procedury cywilnej w Rosji po 1864 r., wprowadzenie do Kongresówki tego prawa spowodowało, że obowiązujące tam ustawodawstwo francuskie uległo „dotkliwemu okaleczeniu”⁵, zwłaszcza w zakresie przepisów o dowodach, które jako niezgodne z ustawą rosyjską zostały w większości uchylone. Jednocześnie konieczne okazało się uzupełnienie rosyjskiej ustawy o postępowaniu cywilnym przepisami niezbędnymi z punktu widzenia kodeksu cywilnego i ustaw hipotecznych⁶.

Po raz pierwszy procedura cywilna w Rosji została uregulowana w 1832 r. w *Zwodzie praw* (T. X, cz. 2)⁷. Model ten był przestarzały, a chaotyczne regulacje wprowadzały zamęt w praktyce wymiaru sprawiedliwości. Postępowanie cywilne było tajne, pisemne, sformalizowane i przewlekłe. Sąd orzekał, kierując się legalną teorią dowodową. Chaos powodowało pomieszanie kompetencji władz sądowych i administracyjnych oraz brak jasności co do właściwości sądów, a także brak przepisów co do terminów wnoszenia skarg i zażaleń. Elementem wstecznym było funkcjonowanie sądów stanowych⁸.

W latach 1850—1852, z inicjatywy ówczesnego Ministra Sprawiedliwości Wiktora Panina, zostały powołane dwie specjalne komisje do opracowania projektów procedury cywilnej i karnej. Sekretarzem komisji do opracowania procedury cywilnej został Siergiej Zarudny, prawnik, specjalista prawa cywilnego i procedury cywilnej. Główne zasady przyszłej procedury cywilnej zostały ustalone 14 kwietnia 1860 r. Nieco później, 24 października 1860 r., komisja powołana do opracowania postępowania cywilnego w ramach Rady Państwa — najwyższego organu doradczego w sprawach legislacyjnych imperium rosyjskiego — zaaprobowwała projektowane zasady⁹. Nowymi zasadami, na których miała wspierać się reforma, były: niezależność sądów, realizowana przez oddzielenie ich od administracji, rozprawa stron w miejsce dawnego postępowania inkwizycyjnego, jawność rozpraw, wprowadzenie apelacji i kasacji, ustność, utworzenie stałych przysięgłych pełnomocników,

⁴ Указ правительствующему Сенату. In: Ю. Орлов: *Неизвестная Фемида: документы, события, люди*. Москва 2003, s. 149. Zob. też D.W. Chenoweth: *Soviet Civil Procedure: History and Analysis*. Philadelphia 1977, s. 5.

⁵ *Encyklopedia prawa obowiązującego w Polsce...*, s. 5.

⁶ *Ibidem*.

⁷ K. Sójka-Zielińska: *Historia prawa*. Warszawa 2000, s. 340. Zob. też: S. Płaza: *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*. Cz. 2: *Polska pod zaborami*. Kraków 2002, s. 148, 149.

⁸ *Encyklopedia prawa obowiązującego w Polsce...*, s. 5; K. Sójka-Zielińska: *Historia prawa...*, s. 340; S. Płaza: *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym...*, s. 148.

⁹ D.W. Chenoweth: *Soviet Civil Procedure: History and Analysis...*, s. 6.

czyli adwokatów przy sądach¹⁰. Projektowane zasady przekazano następnie do osobnej komisji. Aleksander II powołał na przewodniczącego tej komisji słynnego rosyjskiego prawnika, Sekretarza Stanu, Władimira Butkowa¹¹. Prace nad reformą sądownictwa prowadzone były przez zespół doświadczonych i dobrze wykształconych prawników. Członkami komisji byli: Siergiej Zarudny, Mikołaj Stojanowski¹², Dymitr Rowiński¹³, Mikołaj Buckowski¹⁴, Konstanty Pobiedonoscew¹⁵. Projektowane zasady reformy sądowej zostały poddane społecznej konsultacji, przede wszystkim środowiska prawniczego. W. Butkow zwrócił się do profesorów wydziałów prawa rosyjskich uniwersytetów oraz do sędziów i prokuratorów z prośbą o przedstawienie opinii w sprawie projektowanych rozwiązań. W sumie 448 prawników nadesłało swe komentarze. Projekt reformy pobudził też przedstawicieli nauki prawa do dyskusji na łamach piśmiennictwa prawniczego¹⁶. W grudniu 1863 r. W. Butkow oficjalnie przekazał projekt do Drugiego Wydziału Osobistej Kancelarii Jego Cesarskiej Mości i ówczesnego Ministra Sprawiedliwości Dymitra Mikołajewicza Zamiatina¹⁷. Po wprowadze-

¹⁰ Ustawa postępowania sądowego cywilnego z dnia 20 listopada 1864 r. ze zmianami zaproponowanymi przez najwyżej zatwierdzone postanowienie z dnia 19 lutego 1875 r. i z objaśnieniami ułożonymi przez Władysława Nowakowskiego. Cz. 1. Warszawa 1878, s. 2, 3.

¹¹ Władimir Pietrowicz Butkow (1813—1881), Sekretarz Stanu. Odegrał ważną rolę w reformowaniu wymiaru sprawiedliwości w Rosji, przewodniczący komisji do przygotowania projektu ustaw sądowych w latach 1862—1863 oraz przygotowania rozporządzeń wprowadzających w życie reformę sądową w latach 1865—1866. Ю. Орлов: *Неизвестная Фемид...*, s. 147, 148.

¹² Mikołaj Iwanowicz Stojanowski (1820—1900), rosyjski polityk, prawnik, jeden z autorów reformy sądownictwa z 1864 r., od 1867 r. senator, współpracownik ministra sprawiedliwości od 1882 r. Ю. Орлов: *Неизвестная Фемид...*, s. 148.

¹³ Dymitr Aleksandrowicz Rowiński (1824—1895), rosyjski prawnik i historyk sztuki, honorowy członek Akademii Nauk i Akademii Sztuk Pięknych, członek Rady Stanu, senator. Ю. Орлов: *Неизвестная Фемид...*, s. 151, 152.

¹⁴ Mikołaj Andriejewicz Buckowski (1811—1873), rosyjski prawnik, jeden z czołowych autorów reformy sądownictwa z 1864 r.; od 1836 r. zajmował różne stanowiska w sądownictwie, a później w Ministerstwie Sprawiedliwości, w latach 1851—1853 wicedyrektor Departamentu Ministerstwa Sprawiedliwości. Ю. Орлов: *Неизвестная Фемид...*, s. 148, 149.

¹⁵ Konstanty Pietrowicz Pobiedonoscew (1827—1907), rosyjski polityk, uczony, prawnik, oberprokurator Świętego Synodu, senator, członek Rady Stanu, autor wielu prac prawniczych, nauczał prawa carewicz Mikołaja Aleksandrowicza, a także Wielkiego Księcia Aleksandra Aleksandrowicza i Władimira Aleksandrowicza. Ю. Орлов: *Неизвестная Фемид...*, s. 148, 149. Zob. też: E.A. Колобанова: „Муж истины, правды и чести...” К 100-летию со дня кончины К.П. Победоносцева. „Православие на Дальнем Востоке” z 1 marca 2008 r.

¹⁶ Ю. Орлов: *Неизвестная Фемид...*, s. 149.

¹⁷ Dymitr Mikołajewicz Zamiatin (1805—1881), mąż stanu, minister sprawiedliwości i Prokurator Generalny w latach 1864—1867, jeden z autorów reformy sądownictwa z 1864 r. Ukończył liceum, odznaczony srebrnym medalem za dobre wyniki w nauce w 1823 r. 4 września 1823 r. został przyjęty do służby w Komisji Kodyfikacji Prawa M. Sperańskiego. Po przekształceniu Komisji w 1826 r. w Drugi Wydział Osobistej Kancelarii Jego Cesarskiej Mości pozostał w nim do końca 1840 r. 1 stycznia 1841 r. awansował do rangi geroldmiejstera w Ministerstwie Sprawiedliwości. W 1848 r. mianowany członkiem konsultantem przy Ministerstwie Sprawiedliwości, następnie

niu poprawek na etapie ministerialnym projekt został przedstawiony Radzie Państwa 2 października 1864 r., a następnie zatwierdzony carskim ukazem Aleksandra II z 20 listopada 1864 r. Ustawy z 20 listopada 1864 r. zawierały w sumie 1460 artykułów na 690 stronach. Przepisy dotyczące procedury cywilnej mieściły się w ramach 83 stron i 118 artykułów¹⁸.

Po reformie z 1864 r. postępowanie cywilne wspierało się na zasadach zaczerpniętych z zachodnioeuropejskich kodeksów. Przede wszystkim wprowadzono do postępowania ustność i jawność oraz swobodną ocenę dowodów. Proces cywilny był kontradiktoryjny, z pewnym odchyleniem w kierunku zasady oficjalności. Sprawy sądzone były merytorycznie w dwóch instancjach, oprócz nich funkcjonowała kasacja. W celu rozpatrywania kasacji powstały dwa sądy kasacyjne w Senacie — jeden do rozpatrywania spraw cywilnych i drugi właściwy w sprawach karnych¹⁹.

W drodze reformy doprowadzono do oddzielenia sądów od administracji, wprowadzono też nieusuwalność sędziów. Zlikwidowano dawny chaos, ustalając hierarchię sądów. Zlikwidowano również sądy stanowe. Nowością było utworzenie adwokatury²⁰.

To, co w Rosji stanowiło znaczny postęp w rozwoju procedury cywilnej, nie było w ten sposób postrzegane na tle procedur zachodnioeuropejskich. F.K. Fierich w trakcie prac nad polską procedurą cywilną stwierdził, że rosyjskie postępowanie cywilne jest zarówno pod względem przeprowadzenia zasad procesowych, jak i układu i stylu ustawy krokiem wstecz w historii rozwoju procesu cywilnego²¹.

W literaturze prawniczej polscy prawnicy z Kongresówki zajmowali się procedurą cywilną rosyjską w bardzo niewielkim stopniu²², byli bowiem bardziej

---

oberprokuratorem Drugiego i Trzeciego Departamentu Senatu Rządzącego. W 1852 r. został senatorem. W 1858 r. mianowano go pomocnikiem ministra sprawiedliwości. 21 października 1862 r. został kierownikiem Ministerstwa Sprawiedliwości, a 1 stycznia 1864 r. — ministrem sprawiedliwości i generałem prokuratorem. Pełnił tę funkcję do 16 kwietnia 1867 r. Był przeciwnikiem ograniczenia niezależności sądów, co naraziło go na krytykę i przyczyniło się do jego odejścia ze stanowiska ministra sprawiedliwości. W 1867 r. D.M. Zamiatin został członkiem Rady Stanu. Zmarł 19 października 1881 r.; został pochowany w Petersburgu. Zamiatin był bardzo zaangażowany w reformę sądownictwa. Brał bezpośredni udział w pracach nad ustawami z 1864 r., próbując zrealizować swe postępowe wizje. Zob. Ю. Орлов: *Неизвестная Фемиды...*, s. 150, 151.

¹⁸ D.W. Chenoweth: *Soviet Civil Procedure: History and Analysis...*, s. 6.

¹⁹ *Encyklopedia prawa obowiązującego w Polsce...*, s. 5; K. Sójka-Zielińska: *Historia prawa...*, s. 340; S. Płaza: *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym...*, s. 149, 150.

²⁰ *Encyklopedia prawa obowiązującego w Polsce...*, s. 5. Zob. też: H.J. Berman: *Justice in U.S.S.R. An Interpretation of Soviet Law*. Harvard University Press 1978, s. 212—214.

²¹ F.K. Fierich, w: *Polska Procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem*. T. 1. Warszawa 1928, s. 193.

²² Literatura prawnicza dotycząca rosyjskiej procedury cywilnej w Kongresówce: *Ustawa postępowania sądowego cywilnego z dnia 20 listopada 1864 r. ze zmianami zaprowadzonymi przez najwyższej zatwierdzone postanowienie z dnia 19 lutego 1875 r. i z objaśnieniami ułożonymi przez*

zainteresowani prawem rodzimym i francuskim²³. Przyczyny małego zainteresowania procedurą cywilną rosyjską były dwojakiego rodzaju. Obowiązujące w Kongresówce do 30 czerwca 1876 r. prawo francuskie odgrywało ogromną rolę w zachowaniu odrębności Polski w stosunku do Rosji, a zarazem łączności z zachodnią kulturą prawną²⁴. Kodeksy francuskie przełożone na język polski przyczyniły się do powstania nowoczesnej prawniczej terminologii polskiej, a w praktyce stosowania tego prawa — w efekcie do wytworzenia się bogatej jurysprudencji²⁵. Drugą przyczyną miała charakter merytoryczny, z uwagi na brak rozwiązań postępowych procedury cywilnej rosyjskiej względem zachodnioeuropejskich kodeksów.

Prace nad polską procedurą cywilną rozpoczęto równocześnie z pierwszym posiedzeniem Komisji Kodyfikacyjnej II RP w listopadzie 1919 r. Opracowania zasad przyszłej polskiej procedury cywilnej podjęto się jeszcze przed odzyskaniem niepodległości. W 1917 r. Departament Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu zorganizował Komisję Prawa Cywilnego z udziałem: Jana Jakuba Litauera, jako przewodniczącego, Stanisława Cara, Jakuba Glassa, Stanisława Goldsteina, Bolesława Pohoreckiego, Bolesława Rotwanda, Stanisława Sprzednickiego i Józefa Łaskiewicza²⁶.

Podstawą prac sekcji postępowania cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej II RP były dzieła naukowe i najważniejsze ówczesnie obowiązujące procedury cywilne w Europie, poczynszyszy od procedury francuskiej z 1806 r., przez rosyjską procedurę cywilną z 1864 r., austriacką z 1895 r., niemiecką z 1877 r., węgierską z 1911 r., procedurę szwajcarskiego kantonu zuryskiego z 1913 r., aż po procedurę berneńską z 1918 r.

J.J. Litauer, autor projektu *Tytułu o dowodach*, odgrywał jedną z wiodących ról w Komisji Kodyfikacyjnej II RP. Jeszcze przed jej powołaniem kierował Komisją Procedury Cywilnej i Prawa Handlowego w Ministerstwie Sprawiedliwości RP. Był autorem jednego z projektów organizacji przyszłych prac kodyfikacyjnych, opracowanego dla Komisji Prawniczej Sejmu Ustawodawczego. Po powołaniu Komisji Kodyfikacyjnej był wiceprezesem sekcji postępowania cywilnego, a po śmierci F.K. Fiericha w 1928 r. został jej prezesem²⁷.

Władysława Nowakowskiego. Cz. 1—4. Warszawa 1878; A. Okolski: *Forma kontradiktoryjna w ustawie postępowania cywilnego z dnia 20 listopada 1864 r.* Biblioteka Umiejętności Prawnych. Warszawa 1879; H. Konic: *Zmiany proceduralne w ustawie postępowania cywilnego.* Warszawa 1914; Idem: *O właściwości sądów pokoju.* Warszawa 1922.

²³ *Encyklopedia prawa obowiązującego w Polsce...*, s. 34.

²⁴ K. Sójka-Zielińska: *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność.* Warszawa 2007, s. 234.

²⁵ *Encyklopedia prawa obowiązującego w Polsce...*, s. 4.

²⁶ S. Gołąb: *Projekty polskiej procedury cywilnej. Powstanie — uzasadnienie — zdania odrębne.* Kraków 1930, s. 1; L. Górnicki: *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919—1939.* Wrocław 2000, s. 12.

²⁷ K. Pol: *Poczet prawników polskich.* Warszawa 2000, s. 879—890.

J.J. Litauer, projektując część polskiego kodeksu procedury cywilnej dotyczącej postępowania dowodowego, czerpał z procedur obowiązujących na ziemiach polskich, włącznie z węgierską, oraz procedur berneńskiej i zuryskiej. Wśród procedur cywilnych stanowiących podstawę projektowanych rozwiązań *Tytułu o dowodach* była też rosyjska procedura cywilna. Autor projektu postępowania dowodowego nie uwzględnił jej jednak w szerszym stopniu.

Projekt *Tytuł o dowodach*, zawierający 93 artykuły, nawiązywał do procedury rosyjskiej jedynie w kilku projektowanych rozwiązaniach, a w szczególności: dotyczących rozłożenia ciężaru dowodu, traktujących o faktach niewymagających dowodu i przyznania strony, zeznań świadków i przysięgi składanej przez świadków.

Jeśli chodzi o problem uwzględnienia w projekcie regulacji w przedmiocie ciężaru dowodu — zdaniem J.J. Litauera, jednej z kluczowych kwestii — to rozwiązanie w tym zakresie rosyjskiej procedury cywilnej (art. 366) zostało uznane za zbyt ogólnikowe²⁸. Reguły dotyczące *onus probandi* nie zawierały procedury austriacka i niemiecka. J.J. Litauer odniósł się zatem do rozwiązania procedury węgierskiej, proponując jego modyfikację.

Wbrew przekonywającym argumentom J.J. Litauera w kwestii wprowadzenia zasady dotyczącej rozłożenia ciężaru dowodu, na posiedzeniu sekcji prawa cywilnego formalnego 28 kwietnia 1922 r. zdecydowano o zrezygnowaniu z projektowanej regulacji, ze względu na uznanie jej za zbytęcną dla praktyki wymiaru sprawiedliwości.

Po niespełna trzech latach obowiązywania polskiego k.p.c. z 1931 r. pojawiły się jednak głosy krytyczne, poparte doświadczeniami praktyki, dotyczące nieunormowania w kodeksie reguły o ciężarze dowodu. Podkreślano zwłaszcza problem praktyki sądowej na terenie byłego zaboru rosyjskiego, gdzie rosyjska ustawa postępowania cywilnego z 1864 r. zawierała, choć bardzo ogólną, zasadę dotyczącą ciężaru dowodu²⁹.

Projektowana regulacja o przyznaniu sądowym opierała się na rozwiązaniu procedury rosyjskiej (art. 479) i austriackiej (§ 266), które stanowiły, że przyznanie sądowe to przyznanie faktów uczynione bądź ustnie w czasie rozprawy, bądź w jednym z pism składanych sądowi. Uzasadnieniem dla autora projektu było przede wszystkim rozpowszechnienie tej regulacji w dwóch największych dzielnicach Polski. Niemiecka i węgierska procedura dopuszczały jedynie przy-

---

²⁸ Artykuł 81 Ustawy postępowania sądowego cywilnego z dnia 20 listopada 1864 r.: powód powinien udowodnić swe powództwo; pozwany, odpierający roszczenie powoda, winien uzasadnić swe zarzuty. Zob. *Ustawa postępowania sądowego cywilnego z dnia 20 listopada 1864 r. ze zmianami zaprowadzonymi przez najwyżej zatwierdzone postanowienie z dnia 19 lutego 1875 r.*..., s. 100, 101.

²⁹ A. Thon: *Krytyka kodeksu postępowania cywilnego ze stanowiska teorii procesu i doświadczeń praktyki*. Cz. 1: *Postępowanie sporne*. Warszawa 1936, s. 90—92.

znanie ustne³⁰. Dopuszczenie przyznania na piśmie autor słusznie uzasadniał w następujący sposób: „[...] kto bowiem czyni przyznanie na piśmie, postępuje rozważniej niż ten, co czyni je ustnie”³¹. Inaczej w przyznaniu pozasądowym, gdzie J.J. Litauer odwołał się do rozwiązań francuskich zawartych w art. 1354 i 1355 Kodeksu Napoleona³², które dopuszczały przyznanie pozasądowe w wypadkach, gdy dozwolony byłby dowód ze świadków. Instytucji przyznania pozasądowego nie znały procedury węgierska, niemiecka i rosyjska. J.J. Litauer uważał jednak, że wobec funkcjonowania w dwóch dzielnicach pozytywnego przepisu o przyznaniu pozasądowym taka regulacja powinna się również znaleźć w polskiej procedurze cywilnej. O umieszczeniu przepisów dotyczących przyznania w dziale o dowodach niebędącego dowodem, a jedynie okolicznością faktyczną, zadecydowało to, że skutki przyznania są takie same, jak skutki przeprowadzenia dowodu³³.

Za jedną z trudniejszych kwestii do rozwiązania uznawał J.J. Litauer tzw. przyznanie kwalifikowane. Procedura niemiecka i austriacka zawierały regulacje dotyczące przyznania połączonego jednocześnie z zastrzeżeniem strony przyznającej³⁴. W takim przypadku sędzia rozstrzygał kwestię przyznania według swobodnej oceny dowodów. Autor projektu uważał jednak za bezwzględnie pożądane odwołanie się w tym zakresie do Kodeksu Napoleona, który w art. 1356 stwierdzał, że przyznanie nie może być dzielone³⁵. To właśnie rozwiązanie

³⁰ J.J. Litauer: *Projekt tytułu o dowodach*. W: *Polska Procedura cywilna...*, s. 288.

³¹ Ibidem.

³² Artykuł 1354 Kodeksu Napoleona: „Przyznanie przeciw jednej ze stron stawiane bywa bądź pozasądowe, bądź też sądowe”; art. 1355 KN: „Powołanie się na ustne tylko przyznanie pozasądowe jest bezskuteczne, ilekroć idzie o żądanie, co do którego dowód ze świadków nie byłby dopuszczalny”. *Prawo cywilne obowiązujące na obszarze b. Kongresowego Królestwa Polskiego z dodaniem tekstu francuskiego, ustaw uzupełniających i związkowych oraz orzecznictwa kasacyjnego*. Red. J.J. Litauer. Warszawa 1929, s. 559.

³³ *Kodeks postępowania cywilnego. Przepisy związkowe, materiały Komisji Kodyfikacyjnej Rzplitej Polskiej*. Opracowali J. Szreter, A. Akenberg. Warszawa 1932, s. 231.

³⁴ § 266 procedury cywilnej austriackiej: „Twierdzone przez stronę fakty ni potrzebują dowodu o tyle, o ile przeciwnik wyraźnie przyznał na piśmie przygotowawczym, w ciągu sporu na ustnej rozprawie lub też w protokole sędziego wyznaczonego lub wezwanego. Do skuteczności sądowego przyznania faktów nie potrzeba przyjęcia tego przyznania ze strony przeciwnika. O ile przyznanie takie zostało uchylone lub ograniczone w swej skuteczności z powodu dołączonych doń przez stronę dodatków lub zastrzeżeń, tudzież jaki wpływ ma odwołanie na skuteczność przyznania, ocenia sąd według swego uznania, opartego na troskliwym rozważeniu wszystkich towarzyszących okoliczności. W ten sam sposób ma sąd ocenić, o ile wskutek przyznania pozasądowego odpada potrzeba dowodu”. *Procedura cywilna i norma jurysdykcyjna wraz z ustawami wprowadzonymi oraz pomniejszych ustawami procesowymi*. Zestawił E. Wieliczkowski. Kolomyja 1926, s. 224.

³⁵ J.J. Litauer: *Projekt tytułu o dowodach...*, s. 289, 290; Artykuł 1356 KN: „Przyznanie sądowe jest to oświadczenie, jakie w sądzie czyni strona lub osoba przez nią szczególnie upoważniona. Stanowi dowód zupełny przeciwko osobie, która je uczyniła. Nie może być przeciwko niej dzielone. Nie może być odwołane, chybaby udowodniono, że było skutkiem błędu co do czy-

kwestii tzw. przyznania kwalifikowanego przyjęte zostało w projekcie, jednak w ostatecznej redakcji polskiej procedury cywilnej ocenę przyznania kwalifikowanego pozostawiono swobodnemu uznaniu sędziego³⁶. Powodem rezygnacji przez Komitet Redakcyjny z zamieszczenia w kodeksie stwierdzenia o niepodzielności przyznania były obawy co do stosowania tej regulacji w praktyce wymiaru sprawiedliwości w dzielnicach pruskiej i austriackiej. Jednocześnie podniesiono, że brak takiego przepisu nie utrudni stosowania zasady niepodzielności przyznania wówczas, gdy będzie to możliwe z uwzględnieniem zasad rozkładu *onus probandi* między stronami³⁷.

J.J. Litauer negatywnie ocenił rozwiązania procedury rosyjskiej w zakresie wskazania świadków, którego ujęcie uznał za nadmierne. Rosyjskie postępowanie cywilne wymagało jednocześnie wskazania okoliczności, co do których należy zbadać świadka oraz podać jego imię i nazwisko, jego stan i miejsce zamieszkania. Autor projektu uważał, że wskazanie świadków powinno być pozbawione zbędnego formalizmu; chodzi bowiem tylko o to, aby świadek był tak wskazany, by mógł być wezwany.

Podobnie w przedmiocie zakresu dopuszczalności dowodu ze świadków projekt uwzględnił go szeroko, inaczej niż regulowała to procedura rosyjska (art. 409—410), bezwzględnie nie dopuszczając dowodu ze świadków przeciw dokumentowi urzędowemu³⁸. Cywilna procedura rosyjska (art. 457) nadawała dokumentom sporządzonym przez urzędników publicznych w zakresie ich kompetencji bezwzględne znaczenie. Inaczej stanowiła procedura węgierska (§ 316), która dopuszczała dowód przeciwny w każdym przypadku. J.J. Litauer poparł w projekcie rozwiązanie procedury węgierskiej.

W zakresie zeznań świadków procedura cywilna rosyjska, węgierska i berneńska znały bezwzględny zakaz przeprowadzenia tego dowodu względem pewnej kategorii osób. Ustawy procesowe austriacka i niemiecka znały jedynie prawo odmowy zeznań bądź swobodną ocenę złożonych zeznań. Procedura rosyjska (art. 371) stanowiła, że do składania zeznań nie będą dopuszczeni uznani za obłąkanych i niezdolni do porozumiewania się ustnie ani też pisemnie, jak również osoby, które wskutek rozstroju umysłowego pozostają na mocy decyzji właściwych władz pod obserwacją lekarską, a także ci, którzy wskutek braków fizycznych lub umysłowych nie mogą zdawać sobie sprawy z okoliczności będącej przedmiotem dowodzenia, jak i zeznania dzieci przeciwko rodzicom oraz zeznania duchownego względem tego, czego dowiedział się w czasie spowiedzi.

---

nu. Nie może być odwołane pod pozorem błędu co do prawa”. *Prawo cywilne obowiązujące na obszarze b. Kongresowego Królestwa Polskiego z dodaniem tekstu francuskiego...*, s. 559.

³⁶ Artykuł 254 k.p.c. z 1931 r.: „Jeżeli przyznanie połączone jest z zastrzeżeniami lub z twierdzeniami dodatkowymi albo zostało odwołane”.

³⁷ *Kodeks postępowania cywilnego. Przepisy zwięzłe, materiały Komisji Kodyfikacyjnej Rzplitej Polskiej...*, s. 233.

³⁸ J.J. Litauer: *Projekt tytułu o dowodach...*, s. 291, 292.

Procedura berneńska (§ 298) zawierała bezwzględny zakaz dowodzenia z zeznań urzędników publicznych dotyczących tajemnicy urzędowej i faktów, które mogły być udowodnione dokumentem urzędowym.

Projekt uwzględnił po części rozwiązanie rosyjskie, stanowiąc w art. 25, że świadkami nie mogą być: 1) jawnie dotknięci niemocą umysłową; 2) kapłani co do faktów, które im zostały zakomunikowane na spowiedzi. W ostatecznej redakcji polskiego kodeksu procedury cywilnej zmodyfikowano nieco art. 25 projektu *Tytułu o dowodach* i dodano pkt 3, ustanawiający bezwzględny zakaz przeprowadzenia dowodu z zeznań wojskowych i urzędników publicznych, którzy nie są zwolnieni od zachowania tajemnicy urzędowej, o ile zeznanie ich miałyby być połączone z jej naruszeniem. W tym rozwiązaniu, które znalazło się w k.p.c. z 1931 r., widać wpływ regulacji berneńskiej.

Autor projektu *Tytułu o dowodach* nie uwzględnił instytucji znanej jedynie procedurze rosyjskiej, która przewidywała wyłączenie pewnych świadków jednej strony przez drugą stronę (art. 373). Według ustawy rosyjskiej, takiemu wyłączeniu podlegali: krewni, powinowaci strony powołującej się na nich, osoby pozostające w stosunku przysposobienia, opiekunowie, osoby mające interes w rozstrzygnięciu sprawy, pełnomocnicy, jeżeli powołują się na nich mocodawcy, oraz ekskomunikowani z Kościoła i skazani na kary, z którymi łączyła się utrata możliwości świadczenia przed sądem. J.J. Litauer uważał za wystarczające ustanowienie jedynie prawa do odmowy zeznań, które przysługiwać miało po pierwsze, małżonkom stron, ich narzeczonym, wstępnym i zstępnym, rodzeństwu, osobom pozostającym ze stroną w stosunku przysposobienia; po drugie, świadkom, gdyby ich zeznanie miało posłużyć za podstawę wytoczenia sprawy karnej przeciwko stronie lub jej bliskim; po trzecie, gdyby zeznanie świadka miało być połączone z pogwałceniem tajemnicy urzędowej lub zawodowej, o ile świadek nie zostałby zwolniony od obowiązku zachowania tajemnicy. Kryterium ustanowienia tych trzech kategorii osób, które mogły odmówić zeznań, było uczucie przywiązania i interes moralny³⁹.

Kodeks postępowania cywilnego z 1931 r. przewidywał ostatecznie dwie instytucje, oprócz bezwzględnego zakazu dowodzenia z zeznań zawartego w art. 291 k.p.c., mianowicie prawo do odmowy zeznań oraz prawo do odmowy odpowiedzi na zadane pytanie. Prawo do odmowy zeznań mieli: małżonkowie stron i powinowaci stron w tym samym stopniu, przy czym to prawo trwało po ustaniu małżeństwa, zstępni, wstępni i rodzeństwo strony oraz osoby pozostające ze stroną w stosunku przysposobienia. Druga kategoria osób przewidzianych w projekcie J.J. Litauera, jako posiadająca prawo do odmowy zeznań, mogła według polskiego kodeksu procedury cywilnej odmówić jedynie odpowiedzi na zadane pytanie. W art. 292 § 2 kodeksu dodano, jako przesłankę odmowy odpowiedzi na zadane pytanie, hańbę lub dotkliwą i bezpośrednią szkodę mająt-

³⁹ Ibidem, s. 271, 272, 293, 294.

kową, na jaką mógłby się narazić świadek i jego bliscy, oraz pogwałcenie istotnej tajemnicy zawodowej. Jak już wcześniej wspomniano, zeznania urzędników w zakresie tajemnicy urzędowej, jeżeli nie zostali z niej zwolnieni, objęte były bezwzględny zakazem dowodzenia w art. 291 k.p.c.⁴⁰

Projekt *Tytułu o dowodach* uwzględnił rozwiązanie procedury cywilnej rosyjskiej (art. 379), dotyczącej sprowadzenia świadka do sądu przez samą stronę powołującą się na niego, bez wezwania sądu. Takie sprowadzenie świadka przewidywała też procedura węgierska⁴¹. J.J. Litauer uzasadniał recypowanie rozwiązania rosyjskiego ekonomią procesową. W ostatecznej redakcji kodeksu odstąpiono od zawarcia w nim takiego rozwiązania.

Regulacja projektu *Tytułu o dowodach* dotycząca wymagania od świadków przysięgi usuwała jedynie punkty wątpliwe w przepisach ustaw dzielnicowych, które tę instytucję przewidywały jednomyślnie. Tak jak w procedurze rosyjskiej, nie składali przysięgi: małoletni do lat 14, świadkowie zwolnieni od przysięgi przez obie strony, osoby innych wyznań nieuznających przysięgi. Projekt nie uwzględnił rosyjskiej regulacji w zakresie nieskładania przysięgi przez zakonników i kapłanów oraz osoby ekskomunikowane z Kościoła. Wyłączył natomiast, za wzorem procedury austriackiej i węgierskiej, zaprzysięganie osób skazanych za fałszywe zeznanie i krzywoprzysięstwo. Projektowane rozwiązania znalazły się w k.p.c z 1931 r.⁴²

Projekt wprowadzał ponadto instytucję przesłuchania stron na wzór procedury austriackiej (§ 371—382) i węgierskiej (§ 368—380). Procedura rosyjska z 1864 r. nie знаła tego środka dowodowego, a niemieckie rozwiązania nie zostały recypowane przez sekcję prawa cywilnego formalnego Komisji Kodyfikacyjnej II RP⁴³.

⁴⁰ Artykuł 291 k.p.c. z 1931 r.: „Świadcami nie mogą być: 1) osoby niezdolne do spostrzeżenia lub komunikowania swych spostrzeżeń; 2) duchowni, co do faktów powierzonych im na spowiedzi lub pod tajemnicą duchowną; 3) wojskowi i urzędnicy publiczni niezwolnieni od zachowania tajemnicy urzędowej, o ile zeznanie miało być połączone z jej naruszeniem”. Artykuł 292: „§ 1 Nikt nie ma prawa odmówić zeznań w charakterze świadka, z wyjątkiem małżonków stron, ich wstępnych, zstępnych i rodzeństwa, powinowatych w tym samym stopniu oraz osób pozostających ze stronami w stosunku przysposobienia, chyba że chodzi o udowodnienie praw stanu. Prawo do odmowy zeznań ze strony małżonków i powinowatych trwa i po ustaniu małżeństwa. § 2. Świadek może odmówić odpowiedzi na zadane mu pytania, gdyby zeznanie mogło narazić go lub jego bliskich, wymienionych w paragrafie poprzedzającym, na odpowiedzialność karną, hańbę lub dotkliwą i bezpośrednią szkodę majątkową, albo gdyby zeznanie miało być połączone z pogwałceniem istotnej tajemnicy zawodowej”.

⁴¹ J.J. Litauer: *Projekt tytułu o dowodach...*, s. 294.

⁴² Ibidem, s. 294, 295; *Kodeks postępowania cywilnego. Przepisy zwyczajowe, materiały Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 252—254.

⁴³ „Przysięgę zaś według modły niemieckiej projekt odrzucił głównie dlatego, że przysięga ta jest dowodem stanowczym, wyłączającym swobodną ocenę sądu, podczas gdy projekt, stojąc na stanowisku nowoczesnym, dąży do jednakowego traktowania wszystkich dowodów, a mianowicie przez sprowadzenie ich do jednego mianownika: swobodnej oceny każdego z nich oddziel-

Regulacje projektu *Tytułu o dowodach* dotyczące przesłuchania stron bez przysięgi lub pod przysięgą opierały się na rozwiązaniach procedury węgierskiej (§ 368—380) i austriackiej (§ 371—382). Projekt zdecydowanie odrzucił model przysięgi procedury rosyjskiej, będącej rodzajem układu pojednawczego, uzależnionego całkowicie od woli stron, co zdaniem J.J. Litauera nie miało nic wspólnego z pojęciem dowodu. Natomiast przysięga według procedury niemieckiej była tzw. dowodem stanowczym, wyłączającym swobodną ocenę sądu. Projekt polskiego k.p.c. zmierzał do jednakowego traktowania wszystkich dowodów, swobodnej oceny każdego z nich przez sędziego, dając możliwie największą gwarancję dojścia do należytego wymiaru sprawiedliwości, dążąc do wyświeatlenia prawdy⁴⁴. Procedura berneńska przysięgę całkowicie wyeliminowała⁴⁵.

Krótki przegląd fragmentu prac Komisji Kodyfikacyjnej II RP w zakresie postępowania dowodowego projektowanego przez J.J. Litauera i uwzględnienia w tych pracach rozwiązań procedury rosyjskiej skłania do sformułowania następującego wniosku. Rosyjska ustawa o postępowaniu cywilnym wprowadzona wskutek reformy sądownictwa w Królestwie Polskim, zrealizowanej w połowie 1867 r., miała na celu rusyfikację ludności. Uchyliła w Kongresówce większość przepisów o dowodach zawartych w regulacjach francuskich, w Kodeksie Napoleona i francuskiej procedurze cywilnej, postrzeganych jako własne prawo. Towarzyszyło temu wprowadzenie języka rosyjskiego do sądów i prorosyjska polityka kadrowa w sądownictwie⁴⁶. Mimo to w Polsce po odzyskaniu niepodległości w 1918 r., w pracach kodyfikacyjnych nad polskim kodeksem postępowania cywilnego, regulacje rosyjskiej procedury cywilnej były analizowane czysto prawniczo. O uwzględnieniu w projekcie *Tytułu o dowodach* przygotowanym przez J.J. Litauera nielicznych rozwiązań procedury rosyjskiej decydowały względy merytoryczne, z uwagi na brak postępowych rozwiązań procedury cywilnej rosyjskiej w porównaniu z kodeksami zachodnioeuropejskimi, a nie względy polityczne. Potwierdza to często podkreślaną w literaturze fachowość prac członków Komisji Kodyfikacyjnej II RP. W pracach kodyfikacyjnych posługiwali się oni metodą porównawczą, co było z jednej strony obiektywną koniecznością, wynikającą z obowiązywania na terenie II RP różnych systemów prawnych, z drugiej strony zaś pozwalało czerpać wzorce z nowoczesnych rozwiązań prawnych europejskich kodeksów. Zwracano też uwagę na praktykę wymiaru sprawiedliwości w sprawach cywilnych w poszczególnych dzielnicach, dążąc do wyłonienia najbardziej rozpowszechnionych w Polsce regulacji i zarazem najbardziej uzasadnionych życiowo.

---

nie i wszystkich razem przez sędziego rozstrzygającego sprawę”. J.J. Litauer: *Projekt tytułu o dowodach...*, s. 297.

⁴⁴ S. Gołąb: *Projekty polskiej procedury cywilnej...*, s. 29.

⁴⁵ J.J. Litauer: *Projekt tytułu o dowodach...*, s. 297, 298.

⁴⁶ A. Korobowicz: *Sądownictwo Królestwa Polskiego 1876—1915*. Lublin 1995, s. 11, 12.

Anna Stawarska-Rippel

Russisches Zivilverfahren in der Arbeit der Zivilverfahrenssection von der Kodifikationskommission der II. Republik Polen anhand des Entwurfes von J.J. Litauer *Der Titel für Beweisstücke*

Zusammenfassung

Das im Polnischen Königsreich infolge der Justizreform eingeführte und in der Hälfte 1867 durchgeführte russische Gesetz über das Zivilverfahren bezweckte, die Bevölkerung zu russifizieren. Es setzte die meisten im Kongresspolen laut der französischen Gesetzbücher, des Napoleons Gesetzbuches und der französischen Zivilprozessordnung geltenden und als eigenes Recht betrachtete Vorschriften über Beweisstücke außer Kraft. Französisches Recht half, die Eigentümlichkeit Polens dem Russland gegenüber und die Verbundenheit mit der westlichen Rechtskultur bewahren.

Nachdem Polen 1918 wieder unabhängig worden war, war die russische Zivilprozessordnung jedoch im Rahmen der Kodifizierungsarbeit in der II. Republik Polen aus rein juristischen Gründen untersucht. Der von J.J. Litauer entwickelte Entwurf *Der Titel für Beweisstücke* berücksichtigte nur in geringem Maße die Lösungen des russischen Gesetzes; dafür waren keine politischen, sondern nur sachliche Gründe verantwortlich: in russischer Zivilprozessordnung fehlte es, anders als es in westeuropäischen Gesetzbüchern der Fall war, an fortschrittlichen Lösungen.

Damit haben sich, die in der Fachliteratur hervorgehobenen hohen Qualifikationen von den Mitgliedern der Kodifikationskommission der II. Republik Polen bewahrheitet. Die Kommission bediente sich in ihrer Arbeit einer Vergleichsmethode. Da es auf dem Gebiet der II. Republik Polen unterschiedliche Rechtssysteme galten, konnte man auf diese Weise aus modernen Lösungen von europäischen Gesetzbüchern schöpfen. Die in den einzelnen Regionen Polens geltende Justizpraxis in Zivilsachen in Rücksicht nehmend wollte man möglichst beste und praktisch berechnete rechtliche Regelung setzen.

Anna Stawarska-Rippel

The Russian civil procedure in works of the civil proceedings section of the Codification Committee of the Second Republic of Poland on the example of J.J. Litauer's project *Tytuł o dowodach*

Summary

The Russian legislation on civil proceedings, introduced as a result of jurisdiction reform in Kingdom of Poland reconstructed by the Congress in Vienna in 1815 realized in the half of 1867, aimed at Russifying people. It rejected the majority of principles on the evidence included in French regulations in Napoleon Code and French civil proceeding perceived as their own law. The French law played an important role in retaining the separateness of Poland with reference to Russian and, at the same time, with the western legal culture.

Despite this, the regulations of the Russian civil proceeding were analysed purely legally after Poland regained independence in 1918 in codification works in the Second Republic of Poland on the Polish code of civil proceedings. The fact that the solutions of the Russian procedure

in the draft on evidences prepared by J.J. Litauer were slightly taken into account was due to the theoretical merits because of the lack of progressive solutions of the Russian civil procedure with regard to Western-European codes, not the political merits.

It is confirmed by professionalism of the works of the members of the Codification Committee of the Second Republic of Poland widely underlined in the literature. They used in their codification works the comparative method, which, on the one hand, was an objective necessity, resulting from the fact that different legal systems were in force in the territory of the Second Republic of Poland, and, on the other hand, allowed for drawing on the examples of modern legal solutions of European codes. The attention was paid to the practice of the jurisdiction system in civil cases in particular districts, aiming at choosing the most common regulations in Poland, and, at the same time, the most justified in a practical way.